

ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЛЬОНУ ОЛІЙНОГО В УКРАЇНІ

І.В. Чехова,

*кандидат
економічних наук*

*Дослідна станція
ефіроолійних та
малопоширених
сільськогосподарських
культур НААН*

С.А. Чехов,

*кандидат
економічних наук*

*Інститут олійних
культур НААН*

Мета. Здійснити аналіз показників виробництва і споживання льону олійного, цінової кон'юнктури на вітчизняному ринку льону олійного, визначити основні фактори впливу на подальший розвиток ринку льону олійного в Україні.

Методи. Теоретичного узагальнення, економіко-статистичний, графічний, порівняльний.

Результати. Представлено аналіз показників виробництва та споживання льону олійного на вітчизняному аграрному ринку за природно-кліматичними зонами, областями України, динаміку цінової кон'юнктури, визначено основні фактори впливу на подальший розвиток ринку льону олійного в Україні.

Висновки. Ринок льону олійного в Україні — експортоорієнтований (діє вивізне мито 10%). У той же час, не збалансований у межах суб'єктів і основних параметрів, демонструє падіння темпів виробничих показників, орієнтований на виробництво в зоні Степу. Характеризується нестабільними виробничими показниками, не прогнозований, не має розвинутої інфраструктури. Перспективний у середньостроковому періоді з огляду наявності попиту експортерів, виробників, переробників.

Ключові слова: ринок льону олійного, виробництво льону олійного, напрямки споживання льону олійного, цінові позиції льону олійного.

Постановка проблеми. Україна виробляє близько 2% світового обсягу льону олійного і входить до десятки країн-лідерів з виробництва льону. Окрім України, льон олійний вирощують в Канаді, Росії, Китаї, США, Індії, Аргентині, Казахстані. Виробництво льону олійного в Україні має тенденцію до зменшення, навіть незважаючи на те, що в країні є експортний попит на насіння льону країн ЄС, США, Канади, який становить близько 40 тис. т щороку. За обсягом виробництва

олійних культур льон посідає 5-те місце, поступаючись соняшнику, сої, ріпаку, гірчиці. За останні роки різко змінилися кліматичні умови в бік потепління, завдяки чому вирощування льону олійного стає дуже актуальним, особливо у південних і східних областях України. Минулого року льон олійний вирощували в Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській і Херсонській областях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітним аспектам виробництва,

функціонуванню ринку льону олійного, прогнозам його розвитку присвячено наукові роботи: Ю. Сафонова [11], С. Ніколаєнко [4], Н. Пахайчук [6], А. Кручиніної [2], В. Макаренко [3], А. Чехова [5], практичні питання висвітлено у публікаціях І. Костюшко [1].

Мета досліджень — здійснити аналіз показників виробництва і споживання льону олійного, цінової кон'юнктури на вітчизняному ринку льону олійного, визначити основні чинники впливу на подальший розвиток ринку льону олійного в Україні.

Результати досліджень. Серед сільськогосподарських культур, які вирощуються в посушливих умовах півдня України, льон олійний є найбільш посухостійким, скоростиглим, потребує невеликих витрат на вирощування. Короткий період вегетації значно скорочує природні ризики недоотримання урожаю, а також дає змогу господарствам мати виручку від реалізації льону в середині літа.

На переконання і за рекомендаціями провідних виробників товарного насіння льону кожному господарству потрібно мати у структурі посівних площ льон на рівні до 20%, а його вирощування не потребує великих коштів — він обходиться у 1,3–1,5 раза дешевше, ніж виробництво соняшнику. Рентабельність сягає до 200% [6, 1]. Весь обсяг технології вирощування забезпечується комплексом машин та обладнання з вирощування зернових культур. Середня врожайність льону становить 8 ц/га, однак за дотримання технології вирощування може сягати 18–20 ц/га, витрати на 1 га — 2,0–2,5 тис. грн. За підрахунками ТОВ ВПКФ «Сяйво», навіть за врожайності 7 ц/га при ціні закупівлі 3700 грн/т льон є прибутковим [3, 4].

У структурі сівозмін Степу та Лісостепу України, переобтяжених популярними нині соняшником та ріпаком, льон олійний стає сильним конкурентом. Саме тому розміщення посівів льону олійного у розрізі природно-кліматичних зон України зосереджено в зоні Степу — від 86% у 2012 р. до 63% у 2014 р. від загальної площі. Проте варто відзначити їх скорочення на 25% (частково через анексію Криму). Тенденції до зростання площ під льоном зафіксовано в зоні Лісостепу (на 18,8%), в зоні Полісся — на 4,5% (рис. 1).

Виробництво льону олійного в Україні характеризується низхідною динамікою. За період 2012–2014 рр. площа посіву скоротилася з 47,5 тис. га до 23,2 тис. га, або на 48,7% за

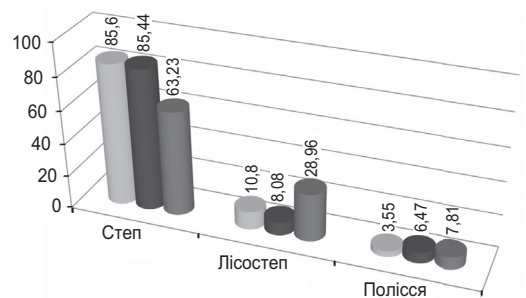
рахунок скорочення посівних територій в зоні Степу з 40,7 тис. га до 14,7 тис. га, або на 36%. У зоні Лісостепу площа посіву льону олійного зросла з 5,1 тис. га у 2012 р. до 6,7 тис. га у 2014 р., або на 30%, у зоні Лісостепу відбулося невелике нарощування площі — з 1,7 тис. га у 2012 р. до 1,8 тис. га у 2014 р. (табл. 1).

Аналіз показав, що найбільші території вирощування льону олійного зосереджено в АР Крим — від 16,5 тис. га у 2012 р. до 18,7 тис. га у 2013 р. Як бачимо, Україна втратила найбільший масив виробництва льону олійного.

Варто зазначити, що АР Крим є винятком на загальному фоні скорочення площ посіву льону в зоні Степу, демонструючи позитивну динаміку.

Наступні позиції за обсягами вирощування льону олійного після Криму займають: Запорізька область, в якій розміщено 5,5 тис. га у 2014 р. порівняно з 7,3 тис. га у 2012 р., Харківська обл. — 4,9 тис. га у 2014 р. порівняно з 4,3 тис. га у 2012 р., Одеська обл. — 2,8 тис. га у 2014 р. порівняно з 4,8 тис. га у 2013 р., Херсонська обл. — 2 тис. га у 2014 р. порівняно з 8,9 тис. га у 2012 р. Зазначимо, що низхідна динаміка зафіксована у всіх областях-лідерах. Найбільшими темпами посіви льону розширилися в Київській обл. — з 8,9 га у 2012 р. до 388,3 га у 2014 р., або у 44 рази, та Львівській обл. — з 47 га у 2012 р. до 603,1 га у 2014 р., або у 12 разів.

Вирощуванням льону олійного в Україні займаються переважно малі і середні агрофірми. Провідні виробники на вітчизняному ринку льону олійного — підприємства, що розташовані на Півдні країни: ПСП «Альфа агро», «Аграрник», «Росія СТОВ» (Херсонська обл.), СПК «Зеленоярське», «Оазис» (Миколаївська

Рис. 1. Структура посівів льону олійного в розрізі природно-кліматичних зон 2012–2014 рр., %: ■ — 2012; ■ — 2013; □ — 2014

1. Розміщення та структура посівних площ льону олійного в Україні у 2012–2014 рр.*

Регіон (область)	2012	2013	2014
	га		
АР Крим	16481,3	18673,5	—
Дніпропетровська	3244,8	1676,8	1533,63
Донецька	556,6	394	664
Запорізька	7288,7	5784,4	5492,77
Кіровоградська	603,6	190	200
Луганська		924,8	
Миколаївська	3546,2	1322,6	1882,31
Одеська		4766,6	2858,38
Херсонська	8969,6	5543,4	2015,22
СТЕП	40690,8	39276,1	14646,31
Вінницька	397	342,5	476,9
Київська	8,9	11,2	388,3
Полтавська			
Сумська	448	598,5	830
Тернопільська	30		
Харківська	4256,1	2736,7	4927,1
Хмельницька			
Черкаська		25,5	87,5
Чернівецька			
ЛІСОСТЕП	5140	3714,4	6709,8
Волинська			
Житомирська	747,5	921,5	1191,01
Закарпатська			
Івано-Франківська	30	475	15
Львівська	47	42,3	603,1
Рівненська			
Чернігівська	859,2	1537,5	
ПОЛІССЯ	1683,7	2976,3	1809,11
УКРАЇНА	47514,5	45966,8	23165,22

* <http://www.4sg.com.ua/>

обл.), «Техно-проект», «Елана КФХ», «Драгмі» (АР Крим), ФГ «Сократ», ДПДГ «Ізвестія» (Запорізька обл.), ФГ «Анастасія», ТОВ «Агрофармахім» (Дніпропетровська обл.).

Відповідно до скорочення виробничих площ склалася тенденція до зменшення валового збору льону олійного в Україні — із 41,4 тис. т у 2012 р. до 29,9 тис. т у 2014 р., що становить 27,8%. Рівень урожайності по Україні не перевищує 9 ц/га, але відбулося зростання показника на 11,5%. Якщо

у 2012 р. середня врожайність льону олійного становила 7,8 ц/га, то у 2014 р. — 8,7 ц/га.

Фахівці-практики зазначають, що дотримання технології вирощування льону олійного спроможне забезпечити урожайність на рівні 20 ц/га [7].

Основна частина виробленого в Україні льону олійного експортується. Пропозиція на ринку льону олійного формується завдяки внутрішньому виробництву, оскільки імпорту цієї олійної культури практично немає. Імпортується виключно насіннєвий матеріал.

Експорт — традиційний напрям використання льону олійного за останні 10 років. Попит з боку ЄС щодо вітчизняного льону олійного зумовлений його екологічною чистотою. Закупівлю льону здійснюють країни ЄС, а також Єгипет, Туреччина, Росія, Китай. Основні споживачі — Бельгія (8 тис. т), Польща (4–5 тис. т), Литва (2–3 тис. т), Німеччина (2 тис. т). Стимувальний чинник для подальшого нарощування експорту — вивіз мита на рівні 10%.

Україна щороку експортує 28–30 тис. т насіння льону. У загальній структурі споживання льону олійного експорт становить від 78% у 2011 р. до 81% у 2013 р. За період 2011–2013 рр. експорт льону збільшився з 28,6 тис. т у 2011 р. до 31,4 тис. т у 2013 р., або майже на 10% (рис. 2).

Як бачимо, темпи зростання експорту нарощуються, незважаючи на наявність вивізних мита у розмірі 10%. Більш високим попитом на світовому ринку користується льон російського і казахського виробництва. Зростання попиту на льон призвело до нарощування в Казахстані площі посіву льону олійного за період з 2009 по 2013 р. з 58 тис. т до 410,0 тис. т, або у 7 разів, валового збору із 48 тис. т до 295 тис. т, або у 7 разів.

Вітчизняні переробники олійно-жирової галузі зацікавлені в льоні олійному. В Україні на олію переробляють 7–11 тис. т насіння за рік, або 17–20%, на насіння спрямовують менше 1 тис. т обсягу виробленого льону, або 1,5% від загального обсягу споживання (рис. 2). Переробка льону на олію не розвинута, а точніше втрачена, оскільки в Україні був досвід успішної діяльності переробних льонозаводів. Так, наприкінці 80-х років минулого століття в Україні діяло 54 льонозаводи [11]. Занепад льонопереробної галузі мав зворотний вплив і на показники виробництва культури. Нині ринок переробки льону олійного монополізований і складається з обмеженої

кількості суб'єктів: ПАТ «Ніжинський жировий комбінат», ТОВ «Агросельпром», ТОВ «Система», ТОВ «АВА».

В Україні немає внутрішнього попиту на лляну олію з причини смакових уподобань і традицій споживання населенням олій у своєму раціоні. Українці не віддають переваги цій олії у харчуванні, хоча лляна олія — найбільше джерело омега-3 кислот і містить 5 жирних кислот: олеїнову, лінолеву, ліноленову, пальмітинову і стеаринову. До інших цінних продуктів переробки льону олійного належать: солома, костриця, шрот. Низький рівень внутрішнього споживання зумовлює експортний напрям насіння льону олійного.

Отже, істотних змін у перерозподілі напрямів споживання льону олійного останніми роками не відбулося, окрім незначного підвищення обсягу експорту через високу ціну реалізації за скорочення обсягів виробництва. Обидва напрями споживання характеризуються як стабільні.

Для льону олійного характерною є висока ціна реалізації на аграрному ринку. Цінова кон'юнктура останніх 3-х років тяжіє до зростання. Ринкова ціна на льон олійний протягом 2012 р. коливалася в межах 3400–4550 грн/т, у 2013 р. — 4100–5200, у 2014 р. ціна на льон була рекордною — від 4300 до 7100 грн/т, що свідчить про перевищення попиту над пропозицією льону олійного на ринку.

Відзначимо, що цінові позиції на льон олійний на аграрному ринку порівняно з ціновими позиціями на соняшник, ріпак, сою є вищими, а відтак і вигіднішими для сільгоспвиробника.

Ціна на льон зумовлена такими чинниками: попитом експортерів, переробників, обсягами виробництва внутрішнього споживання, пропозицією від виробників, собівартістю

виробленої продукції, наявністю вивізного мита.

Суб'єктами ринку льону олійного є оригінатори репродукційного насіння, виробники, експортери та переробники товарної продукції, держава.

Обсяг виробництва товарного льону напряму залежить від виробництва насіння льону в мережі науково-дослідних і насінневих господарствах, які пройшли атестацію та мають право на виробництво добазового, базового й сертифікованого категорій насіння. У 2015 р. з 741 насінницького підприємства виробництвом насіння льону займалися 16 господарств, що становить 2% від загальної кількості. З них 13 господарств займалися виробництвом льону олійного і 3 — льону довгунця. Провідними виробниками льону олійного є: ПСП «Альфа-агро», «Аграрник», «Росія СТОВ», СПК «Зеленоярське», «Оазис», «Техно-проект», «Елана КФХ», «Драгмі», ДПДГ «Ізвестія», ФГ «Сократ» тощо.

У минулому році в Україні вирощували 9 сортів льону олійного: Евріка, Оригінал, Блакитно-помаранчевий, Версаль, Водограй, Орфей, Айсберг, Дебют, Південна ніч. Найбільшим попитом користується сорт Евріка — його вирощували 7 спеціалізованих насінневих господарств, а інші 8 сортів розміщувалося у 2-х господарствах. Сортовий склад льону довгунцю нараховував лише 3 сорти: Вручій, Надійний та Гладіатор. Лише сорт Надійний вироблявся в 2-х насінневих господарствах. Порівняно з попереднім 2014 р. ситуація дещо покращилася. Так, до загального переліку виробників льону олійного додався 1 виробник, а сортовий склад льону олійного розширився новим сортом Оригінал.

Динаміка занесення сортів льону олійного стабільна. До Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні, занесено 15 сортів льону олійного, з яких 13 — вітчизняні, а 2 — іноземних. Лідером серед заявників за кількістю сортів льону олійного в Держреєстрі є Інститут олійних культур НААН (8 сортів). Відомі сорти льону олійного цієї установи — Айсберг, Південна ніч, Дебют (у реєстрі з 2001 р.), Орфей (в реєстрі з 2002 р.), Золотистий (в реєстрі з 2005 р.), Ківіка (в реєстрі з 2007 р.), Водограй (в реєстрі з 2009 р.), новий сорт Світлозір (в реєстрі з 2015 р.). Конкурентом Інституту олійних культур

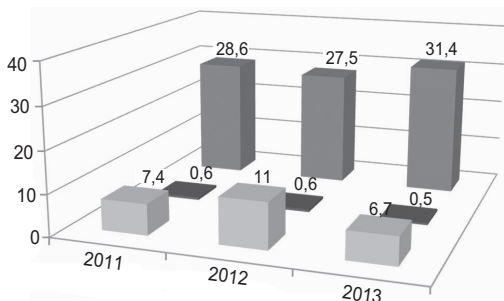

Рис. 2. Напрями споживання льону олійного в Україні за 2011–2013 рр., тис. т: ■ — переробка на олію; ■ — насіння; □ — експорт

НААН є ННЦ «Інститут землеробства» НААН (4 сорти). Відомі сорти льону олійного цієї установи — Евріка (в реєстрі з 2004 р.), Блакитно-помаранчевий, Симпатик (у реєстрі з 2007 р.), Оригінал (у реєстрі з 2012 р.). ТОВ «Науковий інститут селекції» в 2015 р. уперше вніс до Держреєстру сорт льону олійного Версаль, ставши при цьому першим вітчизняним приватним оригінатором льону олійного в Україні. Іноземна селекція представлена сортом льону олійного Лірина (в реєстрі з 2002 р.) німецького оригінатора «Дойче Заатфеределунг АГ» і сортом льону олійного Надійний (в реєстрі з 2007 р.) російської ДНУ «Донська дослідна станція».

На жаль, селекційні досягнення не відображаються у позитивній динаміці виробництва та розмноження насіння льону олійного. Більшість сортів, що висіваються — є застарілими. Так, 47% від загальної кількості, або 7 сортів льону олійного перевищують термін реєстрації 10 років реєстрації в реєстр. Крім того, частину потреб у насінні товарні господарства забезпечують за рахунок власного виробництва. Використовується насіння третьої, четвертої та нижчих генерацій, до того ж застарілих сортів. Усе це негативно впливає на врожайність та обсяги виробництва товарного льону.

Оригінатори репродукційного насіння льону олійного зацікавлені у поширенні географії власних сортів у межах країни, а також налагодженні системної співпраці з насіннєвими компаніями-виробниками. Виробники товарної продукції прагнуть гарантованого збуту готової продукції за ринковими цінами. Експортери зацікавлені у стабільному нарощуванні обсягів пропозиції на ринку та концентрації великих партій у певних територіальних межах. Переробники сировини націлені на виробництво олії, що користується попитом, та її збут. Держава зацікавлена у зміцненні потенціалу виробництва сільськогосподарської продукції, укріпленні позицій альтернативних культур і виході на міжнародні ринки.

За результатами проведеного дослідження узагальнено основні фактори впливу на подальший розвиток ринку льону олійного в Україні, які ми позначили як фактори скорочення та фактори нарощування ємності ринку. До факторів скорочення ємності ринку льону олійного відносимо: низький рівень урожайності культури, висока норма висіву, незначна популярність культури, низький

рівень переробки сировини, дефіцит якісного насіннєвого матеріалу високих репродукцій, недотримання агротехнічних прийомів вирощування, низький попит переробної галузі, експортне мито.

Фактори нарощування ємності ринку: пристосованість льону олійного до вирощування у всіх регіонах України, посухостійкість, короткий вегетаційний період (80–105 днів), стійкість до несприятливих погодних і кліматичних умов, проста технологія вирощування, невибагливість до родючості ґрунтів, ліквідність товарної продукції, зростаючий попит експортерів, висока ціна на аграрному ринку, відміна вивізних мит на льон олійний.

Також здійснено узагальнення суб'єктивних причин, що стоять на перешкоді розширенню посівів льону олійного серед суб'єктів цього ринку. Аграрні формування дрібної і середньої ланки свідчать про негарантований збут, низьку ліквідність, відсутність досвіду культивування або невдалий «перший» досвід вирощування льону, небажання ризикувати, велику норму висіву (40–45 кг/га), низьку врожайність.

Великі підприємства й агрохолдинги відзначають незадоволення обсягів попиту в насінні високих репродукцій, високу ціну на елітне насіння, низький рівень урожайності. Останнім часом фіксується попит на насіння з боку іноземних компаній. Це свідчить про дефіцит високоякісного матеріалу на ринку селекційного насіння України.

Компанії-експортери з-поміж проблем викремлюють: високі закупівельні ціни, наявність вивізного мита, відсутність великих партій товарного насіння, збільшений розмір витрат на логістику порівняно з іншими олійними культурами, недостатній рівень якості готової продукції, коливання рівня пропозиції (нестабільність балансу); відсутність розвинутої інфраструктури, системи зберігання продукції та вимог до неї.

Переробники, виявляючи певний інтерес до льону олійного, сконцентровані на основних олійних культурах і відзначають такі фактори: пропозиція невеликих партій, невелика тривалість зберігання олії (швидко втрачається якість), низький попит на пляну олію, відсутність напрямків збуту шроту.

Оригінатори насіння льону олійного основною перешкодою вбачають наявність фальсифікованої насіннєвої продукції і підробок, відсутність чіткого планування обсягів виробництва на 2–5 років.

Питання подальшого розвитку ринку льону олійного перебуває у площині врахування і збалансування інтересів суб'єктів ринку з метою ефективного його розвитку, що є безпосереднім завданням держави як регулятора. З 1999 р. законодавством передбачено регулювання поставок за межі України соняшнику, льону олійного та рижю з метою захисту інтересів вітчизняної переробної промисловості у вигляді вивізного мита, яке поступово знижувалося з 16% до теперішнього рівня 10%. Водночас найвищі темпи обсягів експорту серед олійних культур зафіксовано щодо ріпаку, сої, соняшникової олії — товарів, на які не поширюється вивізні мито.

Така ситуація свідчить про відсутність системності регулювання ринку олійних культур, оскільки не відстежується поточний стан

кон'юнктури ринку та прагнення суб'єктів до нарощування основних параметрів. Відбуваються протилежні процеси — запропонований проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» щодо скасування вивізного (експортного) мита на насіння льону подрібненого чи не подрібненого, та рижю» (реєстр. № 2992 від 14.05.2013), що був ініційований суб'єктами ринку і передбачав відміну експортного мита на льон, був повернений на доопрацювання і досі не прийнятий Верховною Радою України.

На думку учасників ринку, відміна вивізного мита може позитивно вплинути на розширення ємності ринку, збільшення кількості його учасників, посилення внутрішньої конкуренції.

Висновки

Розвиток ринку льону олійного в Україні характеризується негативною динамікою. Протягом 2012–2014 рр. скорочення площ посіву становило з 47 до 23 тис. га, або у 2 рази, валового збору — з 41 до 30 тис. т, або на 28%, середній рівень урожайності не перевищує 9 ц/га. Найбільші території вирощування льону олійного було зосереджено в АР Крим на рівні 18 тис. га, або 40% в загальній структурі площ, які наразі є втраченими Україною.

Основне споживання виробленого льону олійного в Україні відбувається в напрямі експорту. Внутрішнє його споживання незначне і створюється компаніями харчового і фармацевтичного напрямку діяльності у невеликих обсягах. Експорт — традиційний напрям

використання льону олійного в останні 10 років і дорівнює 28–30 тис. т насіння льону, або 80% від загального обсягу виробництва. Для льону олійного характерна висока ціна на аграрному ринку (4300–7100 тис. грн/т), що перевищує цінові позиції на соняшник, ріпак, сою, а відтак є вигіднішою для сільгоспвиробника.

Перспективи подальшого розвитку вітчизняного ринку льону олійного є вагомими, незважаючи на те, що льон олійний не набув достатньої популярності серед аграріїв. Зміна кліматичних умов у бік потепління виділяє льону олійному окрему нішу на аграрному ринку України, особливо у південних і східних областях України, де льон олійний може виступати альтернативою соняшнику.

Бібліографія

1. Костюшко І. Я змінила фармацевтичний рійтл на льонарство//І. Костюшко//Агромаркет. Ділова аграрна газета. — 2015. — № 4. — С. 18–19.
2. Кручинина А. Голубые перспективи//А. Кручинина//Агроперспектива. — 2014. — № 4. — С. 22–25.
3. Макарєнко В. Культури-фаворити//В. Макарєнко//Агроперспектива. — 2014. — № 4. — С. 20–21.
4. Ніколаєнко С.М. Фактори підвищення конкурентоспроможності регіонів України на основі розвитку кластерів//С.М. Ніколаєнко//Агросвіт. — 2014. — № 5. — С. 59–62.
5. Олійні культури в Україні: монографія; за ред. А.В. Чехова. — К.: Основа, 2007. — 415 с.
6. Пахайчук Н. Льон для розумних і лінивих/

Н. Пахайчук//Агропроші. — 2013. — № 1 (14). — С. 40–43.

7. Писарева Я. Подняться на льне//Я. Писарева//Агроперспектива. — 2014. — № 4. — С. 30–33.

8. Писарева Я. Спрос будет расти//Я. Писарева//Агроперспектива. — 2014. — № 4. — С. 42–46.

9. Полова І. Олійних справ майстри//І. Попова//Аграрний тиждень. Україна. — 2014. — № 11–12 (285). — С. 8–9.

10. Пшеничний О. Реальные заработки//О. Пшеничний//Агроперспектива. — 2014. — № 4. — С. 34–36.

11. Сафонов Ю.М. Економічна ефективність вирощування і переробки льону олійного//Ю.М. Сафонов//Агросвіт. — 2011. — № 3. — С. 24–26.

Надійшла 25.06.2015.